

A PREMONTREIEK ÉS AZ OLTÁRISZENTSÉG TISZTELETE¹

Rövid dolgozatomban a még ma is alig ismert szerzetesközösség a Premontrei Rendről, és a rend Oltáriszentség tiszteletéről kívánok rövid áttekintést adni.

A Premontrei Rend² (Ordo Canonorum Regularium Praemonstratensium) a Szent Ágoston reguláját követő kanonokrendek családjába tartozik. A rendet Szent Norbert³ alapította 1120-ban a franciaországi Coucy-i erdőség egy tisztásán, amelynek a Premontre nevet adta, azaz patrum monstratum (=megmutatott rét), mivel előzőleg már álmában látta ezt a helyet.

A rend öt célkitűzése: a kórusima, az *Oltáriszentség-tisztelete*, Mária-tisztelet, lelkipásztorkodás, önmegtagadás és vezeklés, ez utóbbi valószínű a rendi böjti fegyelmet jelenti.

A rend Magyarországon még az alapító Szent Norbert életében megtelepedett: 1130-ban II. István király hívott Premontre-ből szerzeteseket hazánkba és Váradhegyfokon (Promontorium) Szent István első vértanú tiszteletére emeltek monostort. Az Árpádházi királyok uralkodása idején egymás után jöttek létre a premontrei monostorok, hogy összesen hány prépostság jött létre biztosan nem tudhatjuk, hiszen legtöbbjüket 1240 előtt alapították, de a tatárjárás pusztításai következtében okleveleik nagy része házaikkal együtt megsemmisült. A Pázmány Péter féle 1629-es összeírás 51, míg a rendtörténetírás 39 monostorról tud. A rend monostorai a bencések és ciszterciek által kevésbé megszállt területeken jöttek létre, így az ország észak, északkeleti részén (Váradhegyfok, Almás, Ábrány, Nyírpályi, Adony, Lelesz, Jászó, Túróc), a Duna-Tisza közének északi területén és Buda környékén (Jánoshida, Ócsa, Csut, Hatvan, Garáb, Bozók, Margitsziget), de a Dunántúlon is megtelepedtek (Zsámbék, Majk, Mórchida, Túrje, Csorna, Kaposfő).

A prépostságok nagy része nemzetségi monostor volt és kb. tíz monostort a király alapított. A magyarországi premontrei prépostságok alapvetően a pasztorációs munka elvégzésére létesültek. Nemcsak saját monostori templomaikban teljesítették a plébániai teendőket, hanem az általuk telepített, benépesített vagy

¹ Mivel a témával kapcsolatban a konferencia óta nem foglalkoztam érdemben, az előadásom változatlan formában olvasható e lapokon.

² A rend történetét ismerteti Kovács 1993. 11-25.

³ Norbert életéről: Campbell, H. 1996

megtérített falvakban is. Ezekbe a falvakba az anyamonostorból jártak ki lelkeskedni, ami a nyugati monostorokban is általános szokás volt.

A bencésekénél vagy a cisztercieknél nagyobb elterjedésükben szerepet játszott valószínűleg az, hogy kisebb földterülettel is beérték, hiszen az általuk végzett lelkipásztorkodás szintén jövedelemforrást jelentett. Egy másik nem elhanyagolható tényező, hogy míg Európa nyugati felén a XI. században, addig hazánkban a XII–XIII. században sok új család emelkedett fel a hűbéri struktúrában, akiknek a nagy főurakhoz képest szerényebb jövedelem állt rendelkezésükre, de a nagy földesurak életvitelét kívánták követni. Így ők is igényelték a földi stabilitás szimbólumait, egy szerzetesi házat és templomot, ahol mint alapítót, pártfogókat tisztelik majd őket, és családjukkal együtt ez a hely lesz nyughelyük is.⁴

A lelkipásztorkodás mellett a missziós munkába is bekapcsolódott a rend. A premontreiek térítették meg példaként említve csak a Magdeburgtól keletre eső tartományok szláv lakosságát vagy például Szent Evermód (a vendek apostola) vezetésével a vendeket. Magyarországon a besenyők lakta területeken végeztek missziós munkát a Mórighidai és Jánoshidai monostorokból. Jelentős közjogi feladatot is elláttak a hiteleshelyi munkában: Ság és Túrje csak rövid ideig, de Csorna, Jászó és Lelesz 1874-ig végezte ezt a munkát.

A férfirend mellett a női rend is megtelepült hazánkban, amelyek közül a legismertebbek a brassói, nagyszebeni, szegedi és az általuk benépesített somlómásárhelyi és mórighidai monostorok voltak.

Szent Norbert fiai, a fehér kámzsás szerzetesek francia szellemiséget hoztak és képviseltek hazánkban, gyönyörű emléket őrzik ennek a zsámbéki romok, az ócsai, türjei, jánoshidai középkori templomok.

A rend a XVI. században hanyatlásnak indult és a török hódoltság nyomában a még megmaradt prépostságok is elpusztultak. Az 1770-es évek elején Jászó, Lelesz, Váradhegyfok, Csorna, Túrje és Jánoshida ismét a premontreiek kezébe került, de mire ismét megerősödtek volna 1786/87-ben II. József rendeletei nyomán feloszlatták a rendet.

1802-ben I. Ferenc császár adott újra engedélyt a rend működéséhez, annak fejében, hogy a rend középiskolai oktatást vállal.

A visszaállított rend két részre oszlott: A jászói, a leleszi és a váradhegyfoki prépostságok Jászó fősege alatt egyesültek, gimnáziumot tartottak fönt Lőcsén, Ungváron, majd Kassán, Nagyváradon és Rozsnyón; a rend másik része a horpácsi, a türjei és a jánoshidai prépostságok Csorna fősege alatt egyesültek, a rendtagok pedig Szombathelyen és Keszthelyen vállaltak oktatást. A századfordulón megszervezték tanárképző főiskolájukat is, a budapesti Norbertinumot.

Az I. világháborút lezáró trianoni békediktátum Jászt és birtokait három utódállam kezére adta, helyettük a rend Gödöllőn épített új rendházat és iskolát. 1927-ben újra letelepedtek a premontrei nővérek, Boldogasszony Leányai. Első házuk a Veszprém megyei Külsővaton nyílt meg, majd Nagylengyel, Kenyeri, Somlómásárhely, Mindszent, Jászó és Bakonygyepes következett. A nővérek a szentségimádási napokat és Úrnapját nemcsak imáikkal szentelték meg,

⁴ Southern 1987. 300

hanem a hívek között is megszervezték, hogy az imádást elmélyítsék és e napokat ünnepélyesebbé tegyék.

1950-ben a premontreieket is utolérte a szerzetesrendek feloszlatása, a rendtagok egyrésze külföldre távozott és Kaliforniában néhány csornai rendtag új prépostságot hozott létre (Orange).

1989/90-ben a rend újjáéledt, Csornán és Gödöllőn kezdték meg a rendi kezek közötti munkát, újra vállalva a tanítást Szombathelyen és Gödöllőn, a lekipásztorkodást Csornán, Gödöllőn, Zsámbékon és Budapesten a Szt. Ágoston Lelkészészen.

A premontrei életformát a szemlélődő és az aktív életforma ötvözése jellemzi, a vita mixta. A rend lelkeségének egyik alapja Jézus Krisztus istenségének és emberségének imádása az Eucharishtiában. Az Oltáriszentségben valóságosan jelenlévő Jézus tiszteletének több formája is kialakult. A rend elsődleges feladata a zsolozsma és a konventmise ünnepélyes és közösségi végzése, merthogy ez a csúcsa és a forrása minden más liturgiának és vallási gyakorlatnak. Az alapító Szent Norbert számára alapvető fontosságú volt az Oltáriszentség tisztelete, a szentmise áldozat bemutatása mindennap, amely a XII. században még nem volt általános és gyakorlott a keresztény világban. 1124-ben Antwerpenben Norbert és szerzetes társai léptek fel a Tanchelm által terjesztett eretnekséggel szemben, amely tagadta az Oltáriszentségben valóságosan jelenlévő Jézus Krisztust. Norbert prédikációinak hatására visszaszorultak a tévtanok. Norbert a lelki béke helyreállításáért a rend számára megkapta a Szent Mihály társaskáptalant. Norbertet Tanchelin tévtanán aratott győzelme az eucharisztikus szentek közé emelte, az egyházművészetben pedig Norbertet kezében kehellyel vagy monstanciával, szentségtartóval ábrázolják, ez kissé anakronisztikus ugyan, hiszen Norbert korában még nem használtak szentségtartót, de az ábrázolásmódnak így is jelentősége van.

Az Eucharisztia, az Oltáriszentség a legfölségesebb szentség, Jézus Krisztus teste és vére a kenyér és a bor színe alatt. Az Oltáriszentséget a hét szentség között az különbözteti meg és teszi a legméltóságosabbá, hogy nem csak kegyelmet közvetít, hanem magát, a kegyelem szerzőjét, Krisztust is magában foglalja, és közvetlenül egyesíti vele a lelket.

Az Oltáriszentség tiszteletének és ünneplésének négy szintjét különböztetem meg:

1. A szentmise, ami nemcsak forrása, de csúcsa is minden liturgiának.
2. Nagycsütörtök az utolsó vacsora, az Oltáriszentség szerzésének ünnepe.
3. Úrnapja, az Oltáriszentség ünnepe.
4. Különböző liturgikus és paraliturgikus ájtatosságok: szentségimádás, Oltáriszentség litániája, a Krisztus Teste Társulatok, Oltár Egyletek, stb.

A premontrei rend feladatának tekintette és tekinti ma is a szentmise ünnepélyes végzését. Már a rend alapító is a naponta bemutatta a szentmise áldozatot, így nem véletlen, hogy a rendi statutumok között mindig az első helyen szerepeltek a szentmisével kapcsolatos regulák. A premontrei szerzetes papok naponta három szentmisét mutattak be: a missa matutinalis – a legkorábbi mise, általában a halottakért vagy külön szándékra; a missa summa – az ünnepélyes konventmise; és a missa beata – a Mária mise. Így azok a premont-

rei papok, akik nem a rendházakban éltek, hanem plébániákon teljesítettek szolgálatot a híveik között is nagy gondot fordítottak a szentmisékre, azok ünnepélyesebbé tételére.

Az Oltáriszentség alapításának ünnepe Nagycsütörtök, Jézus szenvedésének kezdete, éppen ezért az egyház nem tudta teljes fényében megünnepelni. Az Oltáriszentség imádásának ünnepévé a Szentháromságvasárnapját követő csütörtök vált, amely Úrnapja néven vonult be az egyházi kalendáriumba. Úrnapját a premontrei eredetű Lányi-kódexben szentvérnep-ként említik – „*Úr napyarol, akar zent weer napyrol meg vagyon zerezven*”, amely szegedi vérző ostya tiszteletével hozható összefüggésbe⁵, de véleményem szerint párhuzamba állítható a bolsenai vérzőostya kultuszával is, nemfeledve a premontrei párhuzamokat. Itt kell megemlíteni továbbá azt a tényt is, miszerint a Lányi-kódex, amelyben ősi magyar liturgikus hagyományok kultusza is megtalálható az egységesített rendi liturgia mellett, premontrei szokásokat is megőrzött. Témánkkal szoros kapcsolatban áll az Oltáriszentség szerzésének liturgikus ünnepelése, és annak egy speciális premontrei szokása, az oltárok nagycsütörtöki megmosása, amely a renden kívül csak a római Szent Péter templom szertartásai között volt megtalálható.⁶ Az ünnep, mármint az Úrnapja kialakulása szorosan kötődik a premontrei rendhez, a rend szellemiségéhez, személy szerint pedig egy a XIII. században élt lüttichi premontrei apácához. Szent Júlia magányos imái közben ugyanazt a látomást látta: a fényes teliholdat megtört sugarakkal. Isteni látomásában azt a magyarázatot kapta, hogy a fénylő hold az egyházat szimbolizálja, a megtört sugár pedig egy ünnepnek a hiányát. Az ünnep tárgya az Oltáriszentség, az Úr teste és vére. A fiatal apácából 1230-ban priornő lett, és akkor felfedte látomásának titkát. Az ünnepet először 1247-ben a Szent Márton egyház kánonjai tartották meg. Az 1264-ben bekövetkezett Bolsena-i csoda (az ostya a pap kezében vérezni kezdett) következtében (melyet egy vatikáni freskón Rafael is megörökített) az ünnepet IV. Orbán pápa megerősítette, V. Kelemen pedig 1311-ben az egész egyházra kiterjesztette.

Magyarországon még a XIII. század végén megjelent az úrnapi kultusz, 1271-ben Kolozsvárott már említik: quinta feria proxima ante festum SS. Corpus Christi.⁷

Itt nem foglalkozom külön a különböző úrnapi liturgikus cselekményekkel, mint a körmenettel vagy a sátor állítással, azt azért említésre méltónak találom, hogy a szentséggel érintkező tárgyaknak, növényeknek (az úrnapi sátor virága, zöld ága) erőt tulajdonítottak, és bizonyos tisztelet is járt nekik.

Az Eucharisztia tiszteletének, és az Oltáriszentségben jelenlévő Jézus Krisztus imádásának terjesztésében nagy szerepet játszott a premontrei harmadrend is. A harmadrendet a hagyomány szerint a rendalapító Szent Norbert hozta létre 1123-ban, így a legrégebbi harmadrend a világon. Az újabb kutatások ezt nem támasztják alá, ezek szerint Norbert nem írt szabályzatot a harmadrendieknek, Teobald gróf (aki a hagyomány szerint az első harmadrendi volt) szintén nem

⁵ Bálint 1955. 91-92.

⁶ Kovács 1990. 72-73. Vö.: Bálint 1972. 291-300.

⁷ Bálint 1973. 347.

kapott skapulárét, hiszen az is csak mintegy száz évvel később jelent meg. Ezek-től függetlenül azt kijelenthetjük, hogy a XVIII. században már „emberemléke-zet óta” létezett a harmadrend, melynek főcélja az Oltáriszentség imádásának előmozdítása. Ezt a célt szolgálták a szentségimádási napok, melyek elterjeszté-sében nagy szerepet játszottak a premontrei szerzetesek.

A rendhez két eucharisztikus ájtatosság kötődik, amelyeket a harmadrend terjesztett. Az egyik az Eucharisztikus kereszteshadjárat, amelynek célja az volt, hogy az Oltáriszentség újra a lelki élet középpontja legyen. A másik ájtatossági forma az Engesztelő Szentmise Szövetség volt: vasár-és ünnepnapokon máso-dik szentmise hallgatását vállalták a tagok, hogy ezekkel az Istennek engesztelést nyújtsanak azokért a megbántásokért, amelyekkel a vétkes hanyagságból szentmisét mulasztók illették.⁸ Ennek az ájtatosságnak valószínűleg a már emlí-tett, a rendi statutumokban is szereplő napi három szentmise lehetett az alapja, az ünnepélyes konventmise mellett egy második, külön szándékra, engesztelé-sért bemutatott és hallgatott szentmise vállalása.

Említésre méltó még az Oltáriszentség nemzetközi, az egész világ által kö-zösen tartott ünnepe, az Eucharisztikus Világkongresszus, melynek szervezésé-ben mindig részt vesznek a premontreiek, az állandó bizottság elnöke mindig premontrei. 1938-ban a budapesti eucharisztikus kongresszuson pedig premont-reiek vitték a vállukon az áldoztató kelyheket tartalmazó frigyszekrényt.

Az itt elmondott adatok úgy gondolom jól bizonyítják a premontrei rend eucharisztikus jellegét, és azt, hogy a rend szellemisége áttörte a kolostorok fala-it és a szerzetesek által ellátott területeken érvényesült, a mai napig nyomot ha-gyott az Oltáriszentség imádása.

Előadásomat egy Szent Norbert himnusz részletével zárom, amely őrzi a kultusz emlékeit:

Tanchelin átkos tana Belgahonban
Végetér. Norbert hite győz, s az ostya
Istenét népünk szíve már imádja
Nagy szeretettel.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1955 Szentvérnapi. *Magyar Nyelv* LI. 1. Budapest.

1973 *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Budapest.

1972 A somlővásárhelyi premontrei apácák (A szegedi Szentlélek és a Bécsi Porta Coeli kolostor között.) *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 11. Veszprém 291-300.

CAMPBELL, Hamish

1996 *Szent Norbert a Premontrei Rend alapítója, a béke apostola*. Csorna.

⁸ Szent Norbert Világi Harmadrendje 1945. 10-11.

KOVÁCS Imre

1990 Adatok a magyarországi premontreiek teológiai irodalmi munkásságához a középkorban. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2. köt. Budapest. 67-77.

1993 A Premontrei rend története. *Emlékkönyv Kunc Adolf premontrei prépost születésének 150. évfordulója alkalmából*. Szombathely, 11-25.

SOUTHERN, R. W.

1987 *A nyugati társadalom és az egyház a középkorban*. Budapest.

Szt. Norbert Világi Harmadrendje. Csorna, 1945

Sári, Zsolt

The Veneration of the Eucharist and the Premonstrants

The author in his essay introduces the relationship of the Eucharist and the Premonstrant Order. The order was founded by St. Norbert in 1120 in Coucy wood in France. The order has five intentions: chorus prayers, the veneration of the Eucharist and Virgin Mary, to pastorate, self denial and penance.

In Hungary the order settled in the lifetime of St. Norbert in 1130 when II. Stephen invited monks from Premontre. They built the monastery in Várad-hegyfok (near to Nagyvárad) for the veneration of the first martyr, St. Stephen.

One of the basic feature of the order's spirituality is the adoration of Christ's divinity and humanity in the Eucharist. The author differentiates four levels in the veneration of the Eucharist: 1. the holy mass the culmination of all liturgies, 2. Holy Thursday, feast of the birth of the Eucharist, 3. Corpus Christi, the feast of the Eucharist, 4. the different liturgical and paraliturgical worships like, adoration of the Eucharist, litany of the Eucharist, Corpus Christi confraternities, altar associations etc.